

מצוות ביקור חולים

מים ראשונים: וכאן ראש המשפחה שואל את המסובים לשולחן שבת, בקטון החל ובגדול כילה, מה הקשר של ביקור חולים לפרשת השבוע? ואם התשובה מתמהמהת, יתחילו בקריאת המדרשים ומאליה היא תבוא. כך או כך, נושא ביקור חולים בהלכה ובאגדה, הוא רחב מיני ים וארוך ממידת ארץ (איוב יא ט) וברור שלא נוכל להביא ממנו אלא "עמיר כמלוא פי טלה ועשבים כמלוא פי גדי" (מסכת שבת פרק ז הלכה ד בדין הוצאה מרשות לרשות בשבת). והיו הדברים לרפואת כל חולי ישראל וכל באי בראשית באשר הם.

מסכת נדרים דף לט עמוד ב – דרשות ודינים בחשיבות המצווה

משנה פרק ד משנה ד: המודר הנאה מחבירו ונכנס לבקרו, עומד אבל לא יושב. ומרפאהו רפואת נפש אבל לא רפואת ממון.¹

גמרא: מיתיבי: "חלה הוא - נכנס לבקרו, חלה בנו - שואלו בשוק" ... מתניתין - בשנכסי מבקר אסורין על החולה, ברייתא - בשנכסי חולה אסורין על המבקר.²

אמר ריש לקיש: רמז לביקור חולין מן התורה מנין? שנאמר: "אִם-כָּמוֹת כְּלִהָאָדָם יִמְתּוּן אֵלָה וּפְקֻדַּת כְּלִהָאָדָם יִפְקֹד עֲלֵיהֶם לֹא ה' שֶׁלֶחֶנִי" (במדבר טז כט). מאי משמע? אמר רבא: אם כמות כל האדם ימותון אלה, שהן חולים ומוטלים בעריסתן ובני אדם מבקרים אותן, מה הבריות אומרים? לא ה' שלחני לזה.³

תניא: ביקור חולים אין לה שיעור.⁴ מאי אין לה שיעור? סבר רב יוסף למימר: אין שיעור למתן שכרה. אמר ליה אבבי: וכל מצות מי יש שיעור למתן שכר? והא תנן: "הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות!"⁵ אלא אמר אבבי: אפילו גדול אצל קטן. רבא אמר: אפילו מאה פעמים ביום.⁶

אמר רבי אחא בר חנינא: כל המבקר חולה - נוטל אחד מששים בצערו. אמרי ליה: אם כן, ליעלון שיתין ולוקמה! אמר ליה: כעישורייא דבי רבי, ובבן גילו.⁷

¹ מה לדין ביקור חולים ומסכת נדרים? התשובה: אגב דיון הלכתי אם מותר למי שחברו נדר שלא ליהנות ממנו, לבקר אותו בחוליו, אילו פעולות מותר לו לעשות ואילו לא (לרפא סביר שכן), מתגלגלת הסוגיה לדין הכללי של מצוות ביקור חולים.

² הגמרא מעמדת את דין המשנה עם ברייתא שקובעת: "חלה הוא - נכנס לבקרו, חלה בנו - שואלו בשוק", משמע שאין מגבלות מה מותר ומה אסור בביקור חולים אצל מודר הנאה! (ראו גם תוספתא נדרים פרק ב הלכה ז שקובעת בפשטות: "חלה - נכנס לבקרו"). מסקנת הגמרא היא שהמשנה מדברת על המקרה שמי שמבקר הוא שהדיר הנאה מחברו וכעת כשהוא רוצה לבקר את מי שהוא הדיר, יש עליו מגבלות (מעניין שהוא לא מתיר את נדרו ע"י שאלת חכם למשל, אבל כן בא לבקר אותו, אולי בזה הוא מביע חרטה מסוימת על שהדיר אותו מהנאה). הברייתא לעומת זאת, מדברת במקרה שהחולה הוא שהדיר הנאה את זה שבא כעת לבקר אותו. במקרה זה אין שום מגבלות משום שאנחנו מניחים שהנדר לא היה על מקרים של "חיות", היינו על מקרה שבשביל בהודר הוא בגדר מתן חיים והצלחה. ובנוסף, איזו הנאה יש למבקר מנכסי החולה? שישב על כסא שלו כשבא לבקר אותו? וגם כאן נראה לשבח את המבקר שאע"פ שהחולה הוא זה שהדיר אותו מהנאה, הוא מעביר על מידותיו ובא לבקר אותו בחוליו. זו דרך התלמוד לשלב הלכה עם אגדה ודרך ארץ.

³ הרמז לביקור חולים הוא ממחלוקת דתן ואבירם על משה! "פקודת כל אדם - מפרש רש"י בגמרא שם - שבני אדם מבקרים אותם". היינו, אם דתן ואבירם ימותו מוות טבעי, כאדם שחולה ומת מחוליו ונפקד ונפרד מהעולם ככל האדם ולא בפתאום ובמכה חריגה - לא ה' שלחני, אומר משה! (ראו דברינו [אם כמות כל האדם ימותון אלה](#), בפרשת קרח). ולהלן נראה רמזים ומקורות למצוות ביקור חולים ממקומות אולי קצת יותר 'סימפטיים'.

⁴ מסכת פאה פרק א משנה א: "אלו דברים שאין להם שיעור: הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה וכו'". ביקור חולים לא נזכר שם, אבל כפי שנראה להלן הוא חלק מהמצווה הרחבה של גמילות חסדים.

⁵ אבות פרק ב משנה א: " ... והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות". אבל בהמשך שם: "והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה". אז עושים חשבונות או לא עושים חשבונות בהערכת חשיבות המצוות? ראו מפרשי המשנה שם וכן דברינו [מצוה קלה וכן מצוות שאדם דש בעקבי](#) בפרשת עקב.

⁶ היינו אין שיעור לקיום מצוות ביקור חולים וסיעודם, בניגוד אולי לצדקה (שיש לה הגבלה עד חמישית מממונו, כתובות נ ע"א), בדומה לשאר המצוות המנויות במשנה בפאה שהבאנו בהערה 4. ומהסיבה שנראה להלן, שכל ביקור מקל על מחלתו של החולה.

⁷ כל מי שבא לבקר את החולה נוטל אחד משישים ממחלתו. נניח לרגע בצד את השאלה מנין כאן המספר שישים דווקא, ונתרכז בשאלת הגמרא: אז שיבאו שישים איש ביחד לבקר אותו ויתרפא ממחלתו! התשובה היא שכל אחד לוקח אחד משישים ממה שנשאר אחרי שחברו לקח והרי זו פונקציה ששואפת (לאט) לאפס אבל לעולם לא תגיע לכך. (אחרי 60 מבקרים יישאר החולה עם כ-36% מהמחלה). וגם, מוסיפה הגמרא עוד תנאי, שזה מועיל רק עם אנשים בני גילו, היינו בן מזלו של החולה. ראו דרשה מקבילה במדרש ויקרא רבה לד א: "אמר רב הונא: כל מי שהוא מבקר את החולה פוחתים לו אחד משישים מחוליו. - אם כן, יעלו שישים וירד עמהם לשוק! אמר להם: שישים? ובלבד שיהיו אוהבים אותם כנפשם. אף על פי כן, הם מרווחים לו". ראו עוד במדרש תהלים (בובר) מזמור מא וילקוט שמעוני כתובים סימן תש"מ דרשה דומה: "אמר ר' יוחנן: כל מי שהוא מבקר את החולה מעבירין מחוליו אחד משישים, וכל מי שאינו מבקר מוסיפין על חוליו אחד משישים. אמר ר' אבין אם כמיניה דר' יוחנן, יסקון לגבי שכיב מרע שיתין בני נשא ויסקון ליה". וראיתי פעם פירוש שהחולה היה מוטל בד"כ בעליית הבית, שהיו עולים לה בסולם ואין אפשרות רק שיעלה כל פעם אדם אחד.

רבי חלבו חלש. נפק אכריז רב כהנא: רב חלבו פָּאִישׁ, לא איכא דקא אתי.⁸ אמר להו: לא כך היה מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר' עקיבא שחלה. לא נכנסו חכמים לבקרו, ונכנס ר' עקיבא לבקרו. ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו קָהָה. אמר לו (התלמיד לרבי עקיבא): רבי, החייתני!⁹ יצא ר' עקיבא ודרש: כל מי שאין מבקר חולים - כאילו שופך דמים. כי אתא רב דימי אמר: כל המבקר את החולה - גורם לו שיחיה, וכל שאינו מבקר את החולה - גורם לו שימות.¹⁰

אמר רבין אמר רב: מניין שהקב"ה זן את החולה? שנאמר: "ה' יסעדנו על ערש דוי" (תהלים מא ד). ואמר רבין אמר רב: מניין שהשכינה שרויה למעלה ממיטתו של חולה? שנאמר: "ה' יסעדנו על ערש דוי". תניא נמי הכי: הנכנס לבקר את החולה, לא ישב לא על גבי מטה ולא על גבי ספסל ולא על גבי כסא, אלא מתעטף ויושב ע"ג קרקע, מפני שהשכינה שרויה למעלה ממיטתו של חולה, שנאמר: "ה' יסעדנו על ערש דוי".¹¹

מסכת בבא קמא דף צט עמוד ב – הבסיס לגמילות חסדים

... רבי חייא לפניו משורת הדין הוא דעבד;¹² כדתני רב יוסף: "והודעת להם" – זה בית חייהם,¹³ "את הדרך" – זו גמילות חסדים, "ילכו" – זו ביקור חולים, "בה" – זו קבורה, "את המעשה" – זה הדין, "אשר יעשו" – זו לפניו משורת הדין.¹⁴

מסכת שמחות דרבי חייא פרק א הלכה א – הלכות ביקור חולים

אין נכנסין אצלו, לא ביום ראשון, ולא ביום שני, ולא ביום שלישי. ואם היה מטורף, נכנסין אצלו אפילו ביום ראשון. אבל הקרובין נכנסין אצלו בכל שעה שירצו, שביקור חולים אין לו שיעור.¹⁵

⁸ רבי חלבו חלה ואף אחד לא בא לבקר אותו. יצא רב כהנא והכריז: רב חלבו חולה ועדיין אף אחד לא בא לבקר אותו.

⁹ וזו בדיוק דוגמא לדברי אביי לעיל: "אפילו גדול אצל קטן".

¹⁰ בכך ש"אינו יודע בעניינו" כפירוש רש"י, או "שיכול היה להצילו בתפילתו" כפירוש שטיינזלץ. ולפי מה שעשה ר' עקיבא הסיבה הרבה יותר מעשית: אורור וניקוי החדר, החלפת מצעים וכו'. כך או כך, כאן נראה בבירור שמצוות ביקור חולים היא בגדר של מצוות הצלה ואי ביקור החולה, בפרט כשאין מי שיסעדנו בחוליו, קרובה לדין הצלה ולהלכה [לא תעמוד על דם רעך](#).

¹¹ עניין השכינה השרויה מעל מיטתו של החולה ניתנת להבנה במספר אופנים: שהקב"ה בכבודו ובעצמו סועד את החולה (ראו המדרש במסכת סוטה להלן) והמבקר אותו מצטרף לשכינה ויש לו לנהוג בכבוד במעמד זה. ועפ"י גמרא סוטה להלן: אם הקב"ה טורח לבקר את החולה, איך זה שלא תעשה אף אתה כמותו?! ("הקב"ה ביקר חולים ... טאף אתה בקר חולים"). אבל אולי גם כסימן לסכנה הגדולה בה נתון החולה שנוטה למות. ראו בהמשך הגמרא שם בדף מא ע"א שהחולה שמבירא הוא מעין נס ופלא – "גדול מהנס שנעשה לחנניה מישאל ועזריה", משום שהם נכוו באש של הדיוט והחולה באש מן השמים – אבל יש לו גם מחיר: "אמר ר' אלכסנדר א"ר חייא בר אבא: אין החולה עומד מחוליו עד שמוחליו לו על כל עונותיו, שנאמר: הסולח לכל עוונותיו הרופא לכל תחלואתו. רב המנונא אמר: חוזר לימי עולמו, שנאמר: רָטַפְשׁ בְּשָׂרוֹ מַצֵּר וְשׁוֹב לְיָמֵי עָלְמוֹ (איוב לג כה). כל משכבו הפכת בחוליו – אמר רב יוסף: לומר, דמשכח לימודו". ראו שם הסיפור על רבי שחלה ושכח את תלמודו ובא כובס אחד והזכיר לו את תלמודו ורבי אמר לו: "אתה עשית אותי". ועד כאן מהגמרא בנדרים שיש בה עוד הרבה על חולים וביקור חולים. נפנה למקורות אחרים.

¹² מדובר במקרה שבו ר' חייא הטעה אישה לגבי ערך של מטבע ושילם מכיסו את ההפסד שהיה לה. ראו בהמשך הגמרא שם גם המקרה של ריש לקיש שהראה דינר לרבי אלעזר ואמר לו: ראה שעליך אני סומך! מהתנהגות זו של ר' חייא שהייתה לפניו משורת הדין, בדיני ממונות, עוברת הגמרא לנושאים דומים של הנהגות טובות וגמילות חסדים ובכללם הנושא שלנו.

¹³ רש"י כאן מבאר ש"בית חיים" זה תלמוד תורה, אבל במקבילה בגמרא בבא מציעא (שמובאת בהערה הבאה) מפרש רש"י: "בית חיים" – ללמוד להם אומנות להתפרנס בו". ונראה שעל כגון זה אפשר לומר: "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ ... וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון" (אבות פרק ב משנה ב). ואם ניצמד למילה "חיים", אולי אפילו עדיפה דרשת קהלת רבה ט ט: "ראה חיים עם אשה אשר אהבת ... קנה לך אומנות עם התורה". והביטוי "בית חיים" נאמר גם על בית המקדש ובתי כנסיות ומדרשות (ובלשון סגי נהור גם בתי עלמין) ונראה שהוא ראוי לחקר נוסף.

¹⁴ דרשה דומה מצאנו בגמרא בבא מציעא ל ע"ב: "תני רב יוסף: והודעת להם – זה בית חייהם, את הדרך – זו גמילות חסדים, ילכו – זה ביקור חולים, בה – זו קבורה, ואת המעשה – זה הדין, אשר יעשו – זו לפניו משורת הדין". הגמרא שם מקשה שבצעם ביקור חולים זה גמילות חסדים שכבר למדנו מהמילים: "את הדרך" – ותשובתה היא שהתוספת של "ילכו" היא לבני גילו של החולה שבאים לא רק לסעדו ולעודדו, אלא גם לוקחים אחד מששים בחוליו, "ואפילו הכי מבעי ליה למיזל לגביה". נראה ששורש כולם היא מכילתא דרבי ישמעאל יתרו – מסכתא דעמלק פרשה ב: "והודעת להם את הדרך ילכו בה, זה תלמוד תורה; ואת המעשה אשר יעשו, זה מעשה הטוב, דברי ר' יהושע; ר' אלעזר המודעי אומר: והודעת להם, הודע להם בית חייהם; את הדרך, זה בקור חולים; ילכו, זו קבורת מתים; בה, זו גמילות חסדים; ואת המעשה, זו שורת הדין; אשר יעשו, זה לפניו משורת הדין". כך או כך, חשוב לציין שהפסוק שכל הדרשות האלה מסתמכות עליו, מצוי בדברי יתרו (!) למשה [בפרשת מינוי הדיינים](#) בתחילת פרשת יתרו: "והזהרתה אתהם את החקים ואת התורות והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו" (שמות יח כ). הפסוק משלב דין ולפנים משורת הדין, חסד עם מעשה, חוקים ותורות עם גמילות חסדים, הכל משולב. וכל זה מפיו של גוי "שלא הניח עבודה זרה בכל העולם שלא חזר עליה ועבדה" (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו – מסכתא דעמלק פרשה א), ערב מתן תורה!

¹⁵ לשילוב של גמילות חסדים ודין יש משמעות בכך שיש גם דינים והלכות בביקור חולים שאולי לא כל"כ נוהגים היום, אבל יכולים ללמדנו שמן הראוי לברר מתי נח ומתי מתאים לבקר את החולה. ראו שוב בגמרא נדרים מ ע"א שרבא ביקש שלא יכריזו עליו כחולה ביום הראשון שלא יורע מזלו. צריך אולי לתת לחולה להתגבר בעצמו על מחלתו ולא מיד לרוץ ולהכריז באזני כולם שהוא חולה. ראו שם גם על שעות הביקור המומלצות: לא בשלוש השעות הראשונות של היום אחרי שהוא מתעורר משנתו ומרגיש טוב ולא בשלוש השעות האחרונות של היום בהן כבר נחלש, אלא בשלוש האמצעיות "כי היכי דלא ליסח דעתיה מן רחמי".

מסכת סוטה דף יד עמוד א – ללכת בדרכי המקום

ואמר רבי חמא ברבי חנינא, מאי דכתיב: "אחרי ה' אלהיכם תלכו"? וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה? והלא כבר נאמר: "כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא!" אלא להלך אחר מידותיו של הקב"ה: מה הוא מלביש ערומים, דכתיב: "ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" (בראשית ג כא), אף אתה הלבש ערומים;¹⁶ הקב"ה ביקר חולים, דכתיב: "וירא אליו ה' באלוני ממרא",¹⁷ אף אתה בקר חולים; הקב"ה נחם אבלים, דכתיב: "ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו", אף אתה נחם אבלים; הקב"ה קבר מתים, דכתיב: "ויקבור אותו בגיא" (דברים לד ו), אף אתה קבור מתים.¹⁸

דרש ר' שמלאי: תורה - תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים; תחילתה גמילות חסדים, דכתיב: "ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם"; וסופה גמילות חסדים, דכתיב: "ויקבור אותו בגיא".¹⁹

בראשית רבה ח יג פרשת בראשית – הקב"ה גומל חסדים

אמר רבי שמלאי: מצינו שהקב"ה מברך חתנים ומקשט כלות ומבקר חולים וקובר מתים. מברך חתנים מניין? "ויברך אותם אלהים" (בראשית א ח).²⁰ ומקשט כלות מניין? "ויבן ה' אלהים את הצלע" (ב כב). מבקר חולים מניין? שנאמר: "וירא אליו ה' באלוני ממרא".²¹

מסכת ברכות דף ה עמוד ב – חכמים מקימים האחד את השני

רבי חייא בר אבא חלש, על לגביה רבי יוחנן. אמר ליה: חביבין עליך יסורין? אמר ליה: לא הן ולא שכרן. אמר ליה: הב לי ידך! יהב ליה ידיה ואוקמיה. רבי יוחנן חלש, על לגביה רבי חנינא. אמר ליה: חביבין עליך יסורין?

¹⁶ למרות שכותנות העור היו בעקבות חטא עץ הדעת! ראו בגמרא שם: "כתנות עור – דבר שהעור נהנה ממנו". אז אולי גם אתה הלבש ערומים בלי חשבון (ראו תחילת הדף על ביקור חולים של מי שהדיר את חברו הנאה או הודר ממנו). ולהלן נראה שכתנות העור אכן היו חסד. ואולי זו כוונת דרשת רבי מאיר על "כתנות אור" (בראשית רבה כ יב).

¹⁷ הנה אנחנו מתקרבם לתשובה לשאלתנו בראש הדף מה הקשר של נושא ביקור חולים לפרשת השבוע, שמן הסתם כבר פתרו כולם בידע מגרסה דינקותא.

¹⁸ ראו מוטיב דומה בדרשת מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דשירה פרשה ג: "זה אלי ואנוהו וגו'. ואנוהו, ר' ישמעאל אומר וכי אפשר לבשר ודם להנוות לקונו? אלא אנוהו לו במצות: אעשה לפניו לולב נאה, סוכה נאה, ציצית נאה, תפילה נאה. אבא שאול אומר: אֲדָמָה לו - מה הוא רחום וחנון, אף אתה רחום וחנון". ובמדרש ויקרא רבה כה ג: "אחרי ה' אלהיכם תלכו (דברים יג ה) - אמר ר' יהודה בן סימון: וכי אפשר לו לאדם, לבשר ודם, להלך אחר הקב"ה, אותו שכתוב בו: "בים דרךך ושביילך במים רבים" (תהלים עז כ), ואתה אומר: אחרי ה' אלהיכם תלכו? ... וכי אפשר לבשר ודם לעלות לשמים ולהדבק בשכינה ... ואתה אומר: ובו תדבקון? אלא מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה, זהו שכתוב: ויטע ה' אלהים גן בעדן (בראשית ב ח), אף אתם כשאתם נכנסין לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה, זהו שכתוב: כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל". להידמות לקב"ה וללכת בדרכיו, ביישוב העולם, באסתטיקה ובגמילות חסדים. ובכלל זה, ביקור חולים. לראות את צלם אלהים שבזולת גם בשעותיו הקשות.

¹⁹ ומדרש תנחומא (בבב) פרשת וירא סימן ד מוסיף את גמילות החסדים "האמצעיית" שעשה אברהם ושנעשתה לו, ופורש את יריעת גמילות החסדים על פני התורה כולה: "מהו כל אורחות ה' חסד ואמת (תהלים כה י)? התורה תחילתה חסד, וסופה חסד, ואמצעייתה חסד. תחילתה חסד ... כשיצר הקב"ה חוה קישטה והביאה לאדם ... וסופה חסד במיתת משה כשהקב"ה נטפל לו בכבודו ... ובאמצעייתה חסד באברהם, שנאמר: ואתנה את בריתי ביני ובינך (בראשית יז ז)". כך גם בקהלת רבה ז ב: "אמר רבי ברכיה: גמילות חסד בתורה בראש ובראשית ובסופה". ראו דברינו [ארבע שיטות בחסד](#) במגילת רות.

²⁰ וכבר דרשו רבים שחתונת אדם וחוה הייתה החתונה הכי בודדה בעולם: בלי הורים משני הצדדים, בלי אחים ואחיות וכל החברים של החתן והכלה מהישיבה והמדרשה שרוקדים ועושים שמח! לפיכך, צריך היה הקב"ה לא רק לברך אותם, אלא גם לשמח אותם וכמו שאנחנו אומרים בשבע ברכות: "שמח תשמח רעים האהובים כשמחך יצירך בגן עדן מקדם". ראו עוד בתחילת המדרש שם, בקטע שלא הבאנו, אומר הדרשן: "א"ר אבהו: נטל הקב"ה כוס של ברכה וברכס. א"ר ברבי סימון: מיכאל וגבריאל הם היו שושבינן של אדם הראשון". והמשמחים חתן וכלה בימינו ומברכים שבע ברכות, עושים כמעשה הקב"ה.

²¹ וההמשך שם בדומה לגמרא בסוטה לעיל, גם בקבורת מתים וניחום אבלים. וכן הוא גם במדרש קהלת רבה ז ג: "מצינו שהקב"ה גומל חסדים, מקשט כלות, מברך חתנים, מבקר חולים, וקובר מתים, מנחם אבלים וכו'". מה שמיוחד באברהם ובפרשתו הוא הקשר בין ביקור חולים והכנסת אורחים שרש"י כה מטיב לתאר בפירושו לפסוק הראשון בפרשה. הקב"ה בא לבקר את אברהם ומקיים: "גדול את הקטן" כפי שראינו לעיל - היא השכינה שנצבת מעל מיטתו של החולה, והקב"ה גם מוציא חמה מנרתיקה על מנת שלא יטריחוהו עוברים ושבים. ואילו אברהם? הוא יושב כחוס היום ומצטער שאין לו אורחים! ראו גם הקשר למילה, בגינה אברהם נחלש ובגינה בא הקב"ה לבקר אותו, שאברהם מצטער ותמה אם היעדר האורחים קשור לעניין: "אמר (אברהם): עד שלא מלת, היו העוברים והשבים באים אצלי" (בראשית רבה מח ט). עוד אברהם תמה ומצטער, "והנה שלושה אנשים נצבים עלי" - אין לחולה זמן להתפנק במחלתו - יש אורחים! ומי הם האורחים? ראו גמרא קידושין לב ע"ב: "שמא תאמר, כמלאכי השרת נדמו לו? לא נדמו לו אלא לערביים". אולי גם זה פירוש למאמר: "גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה" (שבת קכז ע"א). השכינה באה לקיים גמילות חסד של מצוות ביקור חולים ואילו החולה (בעל הבית, אברהם) אומר: במטותא, המתני לי בצד עם המצווה החשובה שבאת לקיים בי, יש לי כעת מצווה חשובה יותר של הכנסת אורחים. ואם אני לא טועה, ממשיך אברהם לומר לשכינה המתנתת: נדמה לי שלא במלאכי השרת מדובר ולא בשועי הארץ. אלה אינם צריכים את הכנסת האורחים שלי - כל צרכם איתם. מדובר בערבים, בעמי הארץ שבסביבתם אני גר, שמחפשים פיסת צל וג'רה של מים צוננים. ונראה שבכך גלשו לנושא הכנסת אורחים עליו כבר הרחבנו דיינו בדברינו [הכנסת אורחים של אברהם](#) בפרשה זו.

אמר ליה: לא הן ולא שכרן. אמר ליה: הב לי ידך! יהב ליה ידיה ואוקמיה. אמאי? לוקים רבי יוחנן לנפשיה! - אמרי: אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים.²²

מסכת סנהדרין דף קא עמוד א – ביקור חולים של חכמים אצל ר' אליעזר

אמר רבה בר בר חנה: כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו. אמר להן, חמה עזה יש בעולם. התחילו הן בוכין ורבי עקיבא משחק.²³ אמרו לו: למה אתה משחק? אמר להן: וכי מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: אפשר ספר תורה שרוי בצער, ולא נבכה? אמר להן: לכך אני משחק. כל זמן שאני רואה רבי, שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה, ואין שמנו מבאיש, ואין דובשנו מדביש, אמרתי: שמא חס ושלום קיבל רבי עולמו.²⁴ ועכשיו שאני רואה רבי בצער - אני שמח. אמר לו: עקיבא, כלום חסרתי מן התורה כולה? - אמר לו: לימדתנו רבינו כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה - טוב ולא יחטא.²⁵

מסכת שבת דף יב עמוד ב – ביקור חולים בשבת

... ואין מנחמין אבלים, ואין מבקרין חולין בשבת, דברי בית שמאי, ובית הלל מתירין.²⁶ תנו רבנן: הנכנס לבקר את החולה (בשבת) אומר: שבת היא מלזעוק, ורפואה קרובה לבוא, ורבי מאיר אומר: יכולה היא שתרחם. רבי יהודה אומר: המקום ירחם עליך ועל חולי ישראל. רבי יוסי אומר: המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל. שְׁבִנָא איש ירושלים, בכניסתו אומר: שלום. וביציאתו אומר: שבת היא מלזעוק, ורפואה קרובה לבוא, ורחמי מרובין, וְשִׁבְתִּי בשלום.²⁷ כמאן אזלא הא דאמר רבי חנינא: מי שיש לו חולה בתוך ביתו צריך שיערבנו בתוך חולי ישראל? כמאן - כרבי יוסי. ואמר רבי חנינא: בקושי התירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת.²⁸

²² ורק חסר הסיפור השלישי שרבי חנינא נחלה (חלש) ובא אליו ר' חייא בר אבא ושאל אותו אם חביבים עליו הייסורים ונתן לו את ידו והקימו על רגליו. כך היה המשולש נסגר ואולי אכן כך קרה רק לא סופר לנו. סיפורים רבים יש בתלמוד ובמדרשים על אנשים שחלו ובא מי מחבריהם לבקר אותם והקימם מחוללים. גלגל מחלות חוזר הוא בעולם: היום ראובן חולה ושמעון בא לבקר אותו ולעודד אותו ומחר שמעון חולה וראובן בא לבקר אותו ולסעוד. ולפי שאין אדם יכול לרפא את עצמו ("אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים"), הגלגל הנגדי חייב להיות גלגל של גמילות חסדים, היום ראובן מקים את שמעון ומחר שמעון מקים את ראובן. יש לשים לב גם למוטיב הייסורים. ניהא המחלה, אבל מה עם הייסורים והכאבים המתלווים לה? חז"ל האמינו שייסורים ממרקים ולא רק שהם מכפרים על עוונות, שהרי אדם שחלה מן הסתם חטא, אלא גם מזככים ומזכים בשכר אם לא בעולם הזה, אזי בעולם הבא. לפיכך, יש להעריך את תשובתם הכנה של החכמים בקטע גמרא זה, שלא ניסו 'להיות גיבורים' ולא תמיד יכלו לקבל ייסורים באהבה ולא העמידו את העולם הבא כערך עליון וענו בכנות: "לא הם ולא שכרם". ומה גם שיפה שעה אחת של מצוות ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא (מסכת אבות ו יז). והחבר שבא לבקר, מושיט יד נאמנה ומקים את חברו מחוליו, ולא מטיף לו מוסר.

²³ הוא רבי עקיבא שהיה משחק (שוחק) כשעברו חכמים ליד חורבות בית המקדש וראו שועל יוצא מקודש הקדשים (מכות כד ב).
²⁴ אולי זה מקור לאמירה העממית של מי שמשבחים אותו הרבה, הוא מוחה: אתה רוצה לקחת לי את העולם הבא שלי?
²⁵ רבי עקיבא מביע את הדעה שמחלתו של ר' אליעזר רבו היא לטובתו, בכך שנענש על דברים קטנים שעשה, שהרי אין צדיק אשר יעשה טוב ולא יחטא. ואדרבא, מי שאף פעם לא לוקה או חולה: יינו אינו מחמיץ, פשתנו אינו לוקה וכו', יש חשש שקיבל עולמו בחייו ונפגם חלקו לעולם הבא. סיפור חוליו של ר' אליעזר וחכמים שבאו לבקרו מופיע גם בגמרא סנהדרין סח ע"א וברכות כח ע"ב (ובעקבותיהם במקורות נוספים), הוא מהדרמטיים שבסיפורי ביקורי חולים אצל חז"ל וכבר הקדשנו לו את הגיליון [רבי אליעזר בן הורקנוס](#) בדפים המיוחדים. חכמים שנידו את ר' אליעזר בפרשת תנורו של עכנאי, התבדלו ממנו ושרפו את כל הטהרות שלו, באים כעת, כשהוא חולה מסוכן הנוטה למות, לבקר אותו. ראו בגמרא סנהדרין סח: "כשחלה רבי אליעזר נכנסו רבי עקיבא וחביריו לבקרו ... נכנסו וישבו לפניו מרחוק ארבע אמות. אמר להם: למה באתם? - אמרו לו: ללמוד תורה באנו. אמר להם: ועד עכשיו למה לא באתם? אמרו לו: לא היה לנו פנאי. אמר להן: תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן. אמר לו רבי עקיבא: שלי מהו? אמר לו: שלך קשה משלהן. נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו, אמר: אוי לכם שתי זרועותיי שהן כשתי ספרי תורה שנגללין. הרבה תורה למדתי, והרבה תורה לימדתי. הרבה תורה למדתי - ולא חסרתי מרבתי אפילו ככל המלך מן הים ... אמרו לו: הכדור והאמוס והקמיע וצרור המרגליות ומשקולת קטנה מהו? אמר להן: הן טמאין וטהרתן במה שהן. מנעל שעל גבי האמוס מהו? - אמר להן: הוא טהור. ויצאה נשמתו בטהרה. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: הותר הנדר, הותר הנדר!".

²⁶ הלכה כבית הלל שמותר לבקר את החולה בשבת (ולנחם אבלים), אבל יש לעשות זאת באופן שונה מביום חול כמבואר להלן.
²⁷ שיטת שְׁבִנָא איש ירושלים הובאה להלכה, ראו שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רפז סעיף א: "יכולים לנחם אבלים בשבת, וכן יכולים לבקר את החולה. ולא יאמר לו כדרך שאומר לו בחול, אלא אומר לו: שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא ורחמי מרובים ושבתו בשלום". ובאשר לשבנא, יש דמות מקראית בשם זה שהייתה בימי חזקיהו ובקשה לעשות שלום עם האשורים (ראו ישעיהו פרקים כב, לז, גמרא סנהדרין כו). אבל כאן הכוונה לדמות מתקופת המשנה: לשבנא שהוא אח וחברותא של הלל (לפני שמאי), ראו גמרא סוטה כא א: "הלל ושבנא אחי הו, הלל עסק בתורה, שבנא עבד עיסקא, לסוף אמר לו (שבנא להלל): תא נערוב וליפלו, יצתה בת קול ואמרה: אם יתן איש את כל הון ביתו וגו'. (נתחלק בתורה ובסחורה, ראו בדומה על ר' יוחנן ואילפא בגמרא תענית כא א). ולהלל הייתה עוד חברותא (בר פלוגתא), כנראה אחרי שבנא ולפני שמאי. ראו משנה חגיגה פרק ב משנה ב: "יצא מנחם ונכנס שמאי".

²⁸ הגם שהלכה כבית הלל, "בקושי התיר" לעשות כן. הטעם הוא משולש: לפי שאין מבקשים על הצרכים בשבת (לא אומרים את הברכות האמצעיות שבתפילת שמונה עשרה ובתוספת ברכת רפאנו), שלא להצטער ולהשבית את קדושת השבת בבכי ותחנונים, ולבטוח שהשבת עצמה יש בה כח מגן ומחיה. ראו בית הבחירה למאירי על קטע גמרא זה: " ... ומבקרין חולים בשבת. ומכל מקום,

מסכת ברכות דף נד עמוד ב – ברכת הגומל

אמר רב יהודה אמר רב: ארבעה צריכין להודות - יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים, ויצא.²⁹ יורדי הים מינלן? ... הולכי מדברות מינלן? ... מי שחלה ונתרפא - דכתיב: אולים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו כל אכל תתעב נפשם וגו', ויזעקו אל ה' בצר להם וגו', ישלח דברו וירפאם וגו', יודו לה' חסדו. ... מאי מברך? - אמר רב יהודה: ברוך גומל חסדים טובים. אביי אמר: וצריך לאודווי קמי עשרה, דכתיב: וירוממוהו בקהל עם וגו'. ...

רב יהודה חלש ואתפת.³⁰ על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן, אמרי ליה: בריך רחמנא דיהבך ניהלן ולא יהבך לעפרא.³¹ אמר להם: פטרתם אותי מלהודות.³²

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: נראה שיש קו מחשבתי מעניין המחבר את ביקור חולים ורפואה (ריפוי). בתפיסה שהכל בידי שמים ואדם שחלה אין זה אלא משום שחטא ומחלתו היא עונש וגם השגחה מגבוה: "השכינה עומדת על גביו". ביקור חולים הוא מצווה חשובה בגוף ונפש. לא רק על מנת לסעוד את החולה בחוליו ולדאוג למחסורו וצרכיו, אלא גם על מנת לחזקו ולאמצו ברוח. ומי שהבריא הרי הוא כאדם חדש שנמחלו לו חטאיו. בגישה זו, ביקור חולים הוא דבר חשוב וחיובי, אבל לגבי רפואה יש היסוס - עד כמה מותר לאדם להתערב כביכול במעשי שמים. ראו דברינו [ורפוא ירפא](#) בפרשת משפטים והרחבה בדף [אני ה' רופאך](#) בפרשת בשלח. מחלוקת רש"י ורמב"ם מדוע גזזו ספר רפואות, בפרט. אך בגישה הנגדית, ש"הארץ נתן לבני אדם" ו"הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" ויראת שמים זה כח הבחירה (רמב"ם ואחרים),³³ היינו שהכל בעצם בידי האדם, יש קו מחבר פשוט בין ביקור חולים וריפוי החולה. שתי המצוות עניין אחד ושני צדדים של אותה מטבע - "רפואת הנפש ורפואת הגוף". כל אדם מצווה לבקר את החולה לסעדו ולעודד רוחו ולעשות לו כל צרכיו והרופא המומחה לרפא מחלתו. וכל זה, בחיבור העניין עם מצוות הצלה והאיסור [לא תעמוד על דם רעך](#), עליו כתבנו בפרשת קדושים. ובשתי הגישות, יש גם להתפלל לתת צדקה ושאר גמילות חסדים ולדעת שלא הכל תלוי בנו.

שנהיה בריאים כל החורף וכל השנה. שנהיה מהמבוקרים ולא מהמבוקרים ושלא נזדקק למי שברך ...

המבקר את החולה צריך שלא יצטער ולא יהא צועק עליו בתפילה וכן לא יצער בני הבית בדבריו. אדרבה, אם היו צועקים יהא גוער בהם ומשקטים בדברי נחומים: שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא. ושמא זכות שמירתה תהא מגינה עליכם ורחמי השם מרובים, וכיוצא בדברים אלו. וכשהוא נפטר ממנו יאמר: הקב"ה ירחם עליך בתוך חולי עמו ישראל. שכל מי שיש לו חולה ראוי לערבו בתפילתו עם שאר חולי ישראל. וכן כשינחם אבלים יזהר שלא יצערם בדבריו. ומצד שדברים אלו אינם מסורים לכל, אמרו שבקושי התירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת.²⁹ ובמרוצת הדורות תפס "מי שברך לחולים" מקום נכבד בתפילת שבת, אולי משום שבקהילות ישראל רבות, זה היום שבו כל הקהילה מתכנסת וכך מודיעים לקהל מי חולה ומי זקוק לסיוע וביקור.

²⁹ כל ארבעה אלה שצריכים להודות נזכרים בפרק קז בתהלים (שאנו גם אומרים בתפילת יום העצמאות: "הדו לה' פִּיטוב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ" והמוטיב החוזר שם לאחר כל מקרה הוא הפסוק: "יודו לה' חֲסִדוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לְבָנֵי אָדָם". והחולים שם נזכרים בפסוק י: "כֹּל אֲכַל תִּתְעַב נִפְשָׁם וַיִּזְעְקוּ עַד־שָׁעֲרֵי מוֹת: וַיִּזְעְקוּ אֶל־ה' בְּצַר לָהֶם מִמִּצְקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם". וכשהתרפאו: "יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וַיִּרְפָּאֵם וַיִּמְלֹט מִשְׁחִיתוֹתֵם: יוֹדוּ לֵה' חֲסִדוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לְבָנֵי אָדָם: וַיִּזְבְּחוּ זִבְחֵי תוֹדָה וַיִּסְפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה". והפרק כולו מסתיים בפסוקים: "וַיִּרְאוּ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמְחוּ וַיִּלְעָנְוּ קִפְצָה פִּיהֶם: מִיִּחְכֵּם וַיִּשְׁמְרָאֲלָה וַיִּתְבַּנְּנוּ חֲסִדֵּי ה' ". ראו דברינו [ברכת הגומל](#) ביום העצמאות.

³⁰ רב יהודה חלה והתרפא.

³¹ באו אליו החכמים ואמרו לו: ברוך הרחמן שהחזיר אותך לנו ולא לעפר. ראו דברינו על [היופי שבאדם – ברכתו ובלותו](#).

³² ומה עם סעודת הודיה (שנזכרת בפסוקים בתהלים בפרק קז)? ראו בגמרא ברכות מו ע"א, הסיפור על ר' זירא שחלה ובר' אבהו לבקר אותו וקיבל על עצמו לעשות לר' זירא סעודת הודיה כאשר יבריא. מסיפור ממנו לומדים גם דיני ברכות בברכת המזון: "רבי זירא חלש (חלה), על לגביה רבי אבהו, קיבל עליה: אי מתפתח קטינא חריך שקי (כינוי לר' זירא) - עבידנא יומא טבא לרבנן. אתפתח (הבריא), עבד סעודתא לכולהו רבנן. כי מטא למשרי (ברכת המוציא), אמר ליה לרבי זירא: לישרי לן מר! - אמר ליה: לא סבר לה מר להא דרבי יוחנן דאמר: בעל הבית בוצע? שרא להו. כי מטא לברוכי (ברכת המזון), אמר ליה: נברך לן מר! - אמר ליה: לא סבר לה מר להא דרב הונא דמן בבל דאמר: בוצע מברך? ואיהו כמאן סבירא ליה? - כי הא דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: בעל הבית בוצע ואורח מברך, בעל הבית בוצע - כדי שיבצע בעין יפה, ואורח מברך - כדי שיברך בעל הבית. מאי מברך - יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא; ורבי מוסיף בה דברים: ויצלח מאד בכל נכסיו, ויהיו נכסיו ונכסיו מוצלחים וקרובים לעיר, ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידיו, ואל יזדקק לא לפניו ולא לפניו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם". אמר כן יהי רצון.

³³ ראו דברינו [הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים](#) בפרשת עקב.